

ЗНАЧАЈ АРХЕОЛОШКИХ ПАРКОВА ЗА ТУРИСТИЧКА КРЕТАЊА – ПРИМЕР СРБИЈА

Милица Марчета¹

Примљено: 27.11.2015. | Прихваћено: 15.04.2016.

РЕЗИМЕ: У Србији постоје бројна археолошка налазишта, међу којима се посебно истичу: Сирмијум, Сингидунум, Виминацијум, Лепенски Вир, Феликс Ромулијана, Медиана, Царичин град и Винча. На нашем тлу је рођено 17 императора Римског царства, што је петина њиховог укупног броја, и највећи број римских императора рођених ван Рима. Савременом изградњом унутар археолошких паркова, стварају се места која наглашавају вредност историје, културе и науке и помажу развој њиховог познавања. У тексту, пажња се посвећује изграђеној савременој материјалној инфраструктури постојећих археолошких паркова Србије, анализи тренутног стања поменутих археолошких паркова и компарацију истих са одређеним археолошким парковима развијеним на тлу Европе

Кључне речи: културни туризам, археолошки паркови, валоризација

УВОД

У времену када је масовни туризам замењен бројним видовима туризма, културни туризам постао је један од најзаступљенијих видова у последњој деценији. Предност поменутог вида туризма рефлектује се кроз минимална улагања, високе приходе, већу стопу запослености, стварање позитивног имиџа земље, позиционирање на светском туристичком тржишту итд. (Вићентијевић, 2008).

DomvsScientiarvmViminacivm, савремена грађевина археолошког парка Виминацијум представља један од важних чинилаца стварања континуитета развоја, аутентичности и интегритета на простору данашње Србије. Изградња не само овог археолошког парка него и осталих (Сирмијум, Феликс Ромулијана, Лепенски Вир, Јустинијана Прима, Медијана), као и могућност настанка, односно развоја парка на археолошком локалитету Сајлово, представља пример озбиљ-

¹ Студенти докторских студија; Универзитет у Новом Саду, Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Трг Доситеја Обрадовића 3, 21000 Нови Сад; Контакт: sorakrada@yahoo.com

ног старатељства над културно-историјском баштином. У даљем тексту пажња се посвећује изграђеној материјалној инфраструктури постојећих археолошких паркова Србије, анализи тренутног стања и компарацију истих са одређеним археолошким парковима развијеним на тлу Европе (Археолошки локалитет Микена, Кносос, Сопот, Вучедол, Стоби, Аквинкум). У оквиру паркова временом настају савремене грађевине, које заједно са очувањем и презентацијом античких остатака доприносе њиховом успешном функционисању и убрзаном туристичком развоју (Петковић 2003).

ПОЈАМ АРХЕОЛОШКОГ ТУРИЗМА, ЊЕГОВ ЗНАЧАЈ И РАЗВОЈ У ЗЕМЉАМА У СВЕТУ

Археологија је главна компонента туристичке привреде како у развијеним тако и у земљама у развоју са посебно значајним импликацијама за финансијску стабилност локалног становништва. У Перуу као и у многим другим земљама света археолошки туризам и археологија као наука тесно су повезане са развојем туризма. С обзиром да често представља дом и најсиромашнијим становницима, археолошки туризам је посебно атрактиван у земљама у развоју као средство за промовисање општег економског развоја (Pacífico, 2012).

За многе посетиоце археолошки туризам представља учење нових вештина (нпр. рад на ископавању артефаката) па се може категорисати и као облик хоби туризма што подразумева и „образовање у каснијој животној доби“, а велика већина корисника археолошког туризма су управо старије особе, које на неки начин желе остварити свој младалачки сан – бавити се археологијом. Археолошки туризам можемо дефинисати као алтернативни облик културног туризма чији је примарни циљ стављање под заштиту археолошких локалитета и презентацију истих. С друге стране, археолошки туризам подразумева посете археолошким локалитетима, музејима, визиторским центрима, фестивалима, свим активностима везаним за промоцију археологије јавности. Развој археолошког туризма у свету везан је за најважније локалитете као што су Стоунхенџ и египатске пирамиде. Већина земаља одувек користи своје археолошке локалитете као ресурсе привредног и друштвеног развоја. Тако нпр. Италија истиче Помпеје или своје етрурске локалитете, Грчка атински Акропољ, Делфе или Микену, Кносос, Јордан Петру, Перу пирамиде Инка, а Мексико пирамиде Маја. Археолошки туризам постаје веома узбудљива активност која пружа искуство које се добро плаћа. Наиме, та врста туризма једна је од најбоље плаћених облика културног туризма: за двонедељне аранжмане често је потребно издвојити и до петнаест хиљада америчких долара по особи! Ради се о индивидуалним турама уз водиче, често докторе археологије који пружају потпуно сазнање о археологији, историји и култури посећеног подручја. Осим убрзаног и напорног темпа који је наметнут у обиласку археолошких налазишта, аранжмани често подразумевају рано устајање и физички рад на терену. Из тог разлога нису намењена широкој популацији већ путницима за које се

и овакви аранжмани праве, сходно њиховим интересима и жељама што додатно повисује цену услуге. (Јелинчић, 2008).

На растућем глобалном туристичком тржишту, влада државе Белизе маркетиншки учинила је корак даље и туризам своје земље промовисала као примарни економски сектор. Деведесетих година XX века захваљујући археолошких истраживањима представљена су налазишта мајанске културе на подручју Белизеа, међу којима се посебно истиче Каракол (Caracol), делимично истражен локалитет са тенденцијом ка даљем археолошком сазнању и откривању широј јавности. Према истраживању спроведеном међу грађанима Сан Игнација 2008. године, испитаници су, на примеру археолошког локалитета Caracol, истакли проширење визиторског центра и сувенирнице, док су са друге стране изразили забринутост због прекомерне комерцијализације, саобраћајне гужве и нереди. Истакли су жељу за свеобухватном и побољшаном информацијом везано за сам локалитет као и за остатке градова мајанске културе, представљања свих локалитета на туристичкој мапи, а све у циљу побољшања разумевања од стране туриста за развој културе на простору њихове државе. Закључна разматрања о развоју културног, а пре свега археолошког туризма у Белизеу претпостављају даљи раст у наредном периоду (Ramsey, Everitt, 2008).

Археолошки и туристички локалитет Петра у Јордану од 1985. године налази се на листи UNESCO Светске баштине. Последњих година поставља се питање утицаја развоја туризма на археолошко налазиште и парк Петра у Јордану. Иако је посредством туризма стечен позитиван економски утицај, оштећење древног града, нажалост, постало је једно од главних карактеристика овог археолошког налазишта. Подстакнути чињеницом о годишњем броју од 500.000 туриста усмерених ка овом локалитету, несумњиво се јавила потреба за ширењем свести туриста о избегавању физичке и визуелне деградације као једна од превентивних метода за сузбијање негативних последица по археолошки парк. Индикатор погоршања представљају беле наслаге на зидовима гробова, али и корозија нижих делова фасаде створена наносима честица песка распаднутих камених пешчара. Такође вода која се инфилтрира у шупљинама стена омогућава брз развој вегетација, што последично ствара простор и могућност ка даљем урушавању самих стена. Важно је да је локална заједница свесна негативних последица везаних за њихове активности на градилишту, илегална ископавања, графити, смеће и архитектонско и просторно неодговарајућих продавница унутар археолошког парка (Mustafa, Tayeh, 2011).

ДЕФИНИЦИЈА АРХЕОЛОШКИХ ПАРКОВА

Археолошки парк представља идеју и метод усмерен на заштиту, управљање и презентацију одређених категорија културне баштине, инструмент заштите комплексних грађевинских целина као што су утврђења, остаци градова и насеља. Може се детерминисати и као одређена област истакнутих ресурса културне баштине, али и као део земљишта повезано са таквим ресурсима који имају

потенцијал да постану интерпретативни, образовни и рекреативни ресурс за јавност. Као важни културни ресурси веома су цењени од стране локалног становништва за развој њихове средине, осећаја за лепо и свести за очување наслеђа. Из тог разлога постају атрактивне туристичке дестинације за посетити. Међу људима који посећују музеје, археолошке паркове, историјске локалитете и природна подручја из разлога стицања нових сазнања постоје одређени стандардизовани захтеви који се морају испунити:

- Удобност, чистоћа, олакшан приступ одређеном локалитету, одсуство баријера
- Информативне табле на самом локалитету
- Добродошлица и брига о посетиоцима
- Социјализација, укључујући међусобну интеракцију
- Комуникација: бити отворен и доступан свима
- Образовање, омогућити посетиоцима да науче нешто ново
- Избор и контрола - посетиоци имају одређену аутономију и слободу кретања, као и одабир онога за шта се свако понаособ одлучи да погледа
- Омогућен приступ интернету

(http://ijhssnet.com/journals/Vol_2_No_22_Special_Issue_November_2012/16.pdf).

Поред обављања примарног посла археолози би требали да се интересују и за менаџмент археолошких паркова, с обзиром да њихова научна вредност представља алат јавног образовања. Као научни радници, археолози би требали да преузму активну улогу у управљању археолошких паркова како би се спречиле штетне одлуке и хировито индивидуално управљање овим парковима. Археолошки паркови су важни не само за туризам наслеђа на локалном и регионалном нивоу, него и као основ за промовисање националног идентитета. (Пример Перуа и главног града Инка – град Куско, као важне области у којој се истражују вишеструки аспекти развоја туризма, с обзиром да земља обилује великим бројем археолошких налазишта) (Hoffman, Kwas, 2002).

АРХЕОЛОШКА НАЛАЗИШТА И ПАРКОВИ У СРБИЈИ

Према законској дефиницији археолошких локалитета, под археолошким налазиштем, подразумева се део земљишта или површине под водом, који садржи остатке грађевина и других непокретних објеката, гробних и других налаза, као и покретне предмете из ранијих историјских доба, а од посебног су културног и историјског значаја. У даљем тексту више речи биће посвећено најзначајнијим археолошким налазиштима на територији наше земље и потенцијалним археолошким парковима исте.

Археолошко налазиште „Сајлово“

На локалитету Сајлово, у октобру 2010. године, отворено је вишеслојно археолошко налазиште, површине од 6800 m². Том приликом истражено је и документовано 211 објеката: 189 насеобинских – стамбених (полуземунице, земунице и остаци надземних објеката), економских (оставе, силоси, трапови), комуналних (отпадне јаме, одводни ровови и канали), као и 22 гроба. Уз помоћ колега из Музеја Града Новог Сада и Музеја Војводине извршена је конзервација керамичких и металних налаза и обрада остеолошког материјала. На датом налазишту пронађени су остаци насеља и некропола од најстаријег неолита, пре 7.000 година, па све до великог касноантичког насеља из III и IV века нове ере, доказе да је Нови Сад, у протеклих седам хиљада година константно имао становника. Највеће изненађење за археологе било је откриће некрополе из бакарног доба и 14 гробова са покојницима сахрањеним у фетусном (згрченом) положају. У пролеће 2011. године, уз новоизграђену саобраћајницу Булевар Европе истражен је простор од 1500 m² пре изградње пешачке и бицикличке стазе. Геомагнетним истраживањима обухваћен је простор од 3200 m² ради утврђивања јужне границе распрострања локалитета. У скорој будућности урбанистичко-архитектонским планом предвиђа се изградња тематског парка, музеја, амфитеатра чиме би се локалитет наметнуо као потенцијална туристичка дестинација у склопу развијеног градског туризма (Веселинов, 2013). Налази и ово налазиште издваја Нови Сад, покрајину и државу по важности онога што је пронађено, па је сходно томе и заштита културне баштине обавеза државе Србије, која је потписала (ревидирану) Конвенцију из Ла Валете¹.

Археолошко налазиште „Сирмијум“

Сремска Митровица се налази на обали реке Саве, на месту античког Сирмијума, својевремене престонице Римског царства. У време династије Флавијеваца, крајем I века, Сирмијум је постао римска колонија, тј. званично римски град. Крајем III века постао је Галеријева престоница, једног од четири владајућа римска цара, али је 294. године царство поделио Диоклецијан. Систем путева, аквадуката, остаци царске палате, терми, позоришта, хиподрома, показује да је овај град био царски град и епископски центар читаве области тадашње римске провинције Паноније. У то време ово је био један од важних трговачких и транзитних центара Царства у коме је рођено шест римских императора. Касније, Сирмијум постаје једно од средишта раног хришћанства, али и место страдања хришћанских мученика. Све чешћи напади варварских племена, посебно у V веку (Хуни,

¹ Европска конвенција о заштити археолошког наслеђа (ревидирана), усвојена у Ла Валети, 16. јануара 1992. године. Циљ ове Конвенције јесте да заштити археолошко наслеђе као извор европског колективног памћења и инструмент историјског и научног истраживања. Свака страна, потписница Конвенције обавезује се да ће спроводити акције у области образовања усмерене ка подизању свести у јавности о значају археолошког наслеђа за разумевање прошлости и подстицати јавно излагање адекватног избора археолошког предмета.

Готи, Гепиди, Вандали), допринели су опадању његовог значаја, као управног и духовног центра обзиром да је град уништен (монографија Музеја Војводине, 1997). Средњовековни историчари су сматрали да је назив овог града настао по имену вође келтског племена Сирмијуса или по краљу племена Трибала, који се звао Сирмијус (Ђирковић, 2005). Прва систематска археолошка истраживања Сирмијума почела су 1957. године, када је истражена царска палата откривена приликом припреме терена за изградњу стамбене зграде. Даљим истраживањем откривен је и антички хиподром, као редовни пратилац царских палата. Приликом археолошких истраживања Сирмијума откривене су и друге монументалне јавне грађевине као што су тзв. „Лицинијеве терме“, житница (horaeum), трговачке и занатске четврти. Детаљна и комплетна истраживања појединих објеката, као нпр. Хиподрома, онемогућена је млађим грађевинама стављеним под заштитом, а које се користе и данас. У циљу презентације античке баштине, царске палате, саграђен је визиторски центар. Архитектура новоизграђеног објекта уклапа се у урбано окружење, а функционално задовољава потребе заштите и презентације локалитета. Визиторски центар има три нивоа. На горњем нивоу се налази галерија. У приземљу се налази улазна платформа – простори за пријем посетилаца са сувенирницом и кафеом. Постављањем шетних стаза омогућен је приступ посетилаца на доњи ниво - ниво самог локалитета. За посетиоце визиторски центар је отворен свакога дана од 08-22 часа. На локалитету су постављени интерпретативни панои, а водич кроз Царску палату укључен је у цену улазнице за индивидуалне посете која кошта 80 динара за децу, а 150 за одрасле. (<http://www.carskapalata.rs/zastita.html>). Завод за заштиту споменика културе у Сремској Митровици, неколико година уназад реализовао је више пројеката међународне сарадње са циљем презентације археолошког наслеђа у граду. Један од пројеката јесте пројекат „Сирмијум – град царева и царски град“, реализован у оквиру „Еуростарт“ програма 2013. и 2014. године. Циљ пројекта усмерен је првенствено на размену искустава и знања у области заштите културних добара у циљу унапређења конзерваторско – рестаураторских радова на археолошким локалитетима. Пројекат „Тек кул тур“ (TECHCOOLTOUR) – технологија и туризам, бави се промоцијом римских и византијских археолошких налазишта кроз употребу компјутерских технологија. У оквиру овог пројекта, у току 2014. и 2015. године израђена је мања презентација у визиторском центру Царска палата Сирмијума и Савамали у Београду (<http://zavodsm.rs/>).

Археолошко налазиште „Лепенски вир“

Средиште једне од најзначајнијих праисторијских култура, Лепенски Вир – споменик културе од изузетног значаја, смештен је у Ђердапској клисури. На локалитету су откривени остаци стамбене архитектуре из времена 6500. до 5500. година пре нове ере, односно средњег каменог доба. Археолошким истраживањима започетим шездесетих година XX века откривено је укупно 136 објеката. Том приликом пронађена су бројна плански грађена станишта, гробови, алатке од камена, кости и рога, разноврстан накит, плочице са урезаним знацима сличним пис-

му и монументалне скулптуре од камена. Скулптуре настале у VII веку пре нове ере, за све чланове заједнице представљале су највеће светиње које су поштовали. Монументалне скулптуре са локалитета Лепенски Вир данас се чувају у Народном музеју у Београду, док је део покретног археолошког материјала, откривеног током систематских истраживања локалитета, могуће видети у Музеју Лепенски Вир. Како се локалитет налазио у зони која је требало да буде потопљена водама акумулационог језера хидроелектране Ђердап, остаци су измештени на нову локацију у непосредној близини, удаљену од првобитне за око сто метара у правцу северозапада, и издигнутој за 29,5 m. Поставка у новој згради презентује мезолитско и неолитско насеље на локалитету Лепенски Вир, укупно преко 100 експоната (употребни предмети – оруђе и алатке, накит, жртвеници, скулптура, неолитска керамика), а укључује и реконструисане начине сахрањивања на Лепенском Виру и холограмску реконструкцију кућа са Лепенског Вира. Живот на Лепенском Виру замро је око 4500. године пре нове ере, када су његови становници кренули у потрагу за већим обрадивим површинама. (Срејовић, 1993). Музеј Лепенски Вир за посетиоце отворен је сваког радног дана од 9 до 20 часова. Цена улазнице за децу до 15 година старости износи 200 динара, за најављене групе 300, а одрасле 400 динара. Посете (око 20.000 годишње) на овом локалитету доминантне су од стране ђачких екскурзија и бициклиста користећи интернационалну бициклистичку руту EuroVelo6 (<http://www.lepenski-vir.rs/>).

Археолошко налазиште „Виминацијум“

Виминацијум је најзначајнији град у римској провинцији Горња Мезија. Овај римски град је престоница провинције, административни, војни, трговачки и индустријски центар. Поред града налази се каструм (castrum) или легијски логор – један од две највеће фортификације у провинцији и централна тачка у одбрани мезијског Подунавља (Перић, 2007). Насеље је добило градски статус у првој половини II века, у време Хадријанове владавине, када добија статус муниципија и име *Viminacium Aelium Hadrianum*. У III веку, у време Гордијана III, Виминацијум је постао колонија и стекао право ковања новца, док је у IV веку постао значајно епископско седиште. Град је разорен средином V века у најезди Хуна, али је као војно упориште обновљен у VI веку у време владавине Јустинијана. Прва истраживања започео је М. Валтровић 1882. године, када је и направљена скица римског насеља и описана конструкција пронађених гробница. Тренутно су истраживања на локалитету усмерена у два правца. Један је усмерен на истраживање амфитеатра за који се планира везивање многих културних догађања (концерти, позоришне представе, опере, као и реконструкције гладијаторских борби). Други правац истраживања усмерен је на заштитна ископавања на линији напредовања површинског копа Дрмно. Недавно је у Виминацијуму пронађен нови фосил мамута, а јуна месеца 2014. године и отворен палеонтолошки парк за децу. До сада је у Виминацијуму откривено више од 13.500 гробова и четири велика објекта: палеохришћанска меморија, северна капија војног логора, римске терме и мазулеј у коме је највероватније сахрањен римски император Хостилијан (Марко-

вић, Петровић, 2012). Како би се археолошки локалитет Виминацијум заштитио, а уједно и оспособио за туристичку посету до данас су покривена претходно поменути четири велика објекта. Такође су урађене копије римског златног и сребрног накита, римских посуда и лампи, као и копије римских фибула (зихернадла или брош). Изградња центра Виминацијум, допринела је подизању културног и економског нивоа региона, као туристичке дестинације. Центар (Вила рустика) је замишљен као место, где ће се у одређеном периоду године сакупљати пословна и интелектуална елита, а у осталом временском периоду би био намењен туристима. Функција виле рустике подразумева рад на више нивоа: експертски, научноистраживачки, едукативни ниво, као и маркетиншки - у смислу усмеравања DOMVS SCIENTIARVM као атрактивне туристичке понуде. Слободно се може констатовати да је Виминацијум први такав вид презентације археолошког наслеђа у Србији који подразумева реконструкцију самог живота у античком периоду, а не само грађевина. У циљу развоја туристичке понуде могуће је пробати специјалитете из римске кухиње уколико се претходно наруче и уплате. Имајући у виду да је 17 римских царева рођено на територији данашње Србије, покренут је пројекат под називом „ITINERARIUM ROMANUM SERBIAE“ или Пут римских царева. Пут руте требало би да повеже сва места са богатим античким наслеђем, креирајући културну руту дугу преко 600 km и да их представи као ресурс који ће обогатити и побољшати културни туризам. Туристичко подручје кроз које пролази рута представља подручје итинирера који се простира од града Ниша и археолошког локалитета Медијана, преко Ромулијане, Трајановог моста, Дијане, Трајанове табле, Виминацијума, Сингидунума (Београда) и Сирмијума (Сремске Митровице). За посете туриста визиторски центар је отворен сваким радним даном укључујући и викенд од 1. маја до 30. септембра у периоду од 9 до 19 часова, као и од 1. новембра до 30. априла у периоду од 9 до 17 часова. Цена улазнице је 250 динара, са одређеним попустима намењеним деци и целој породици. Виминацијум годишње посети око 60.000 посетилаца, што говори да је локалитет познат ван локалне области, а запослени Виминацијума желе да тај број у будућности повећају на 300.000 (Марковић, Петровић, 2012).

Археолошко налазиште „Феликс Ромулијана“

Археолошко налазиште Феликс Ромулијана смештено је у близини Гамзиграда, у долини Црног Тимока, у саставу провинције Горње Мезије. Од 29. јуна 2007. налази се на UNESCO-вој листи светске баштине. Представља резиденцију римског цара Галерија. Почетком III века наше ере у јужном делу Гамзиграда саграђено је велико пољско имање (вила рустика), а на оближњим површинама су нађени остаци напуштених зграда за које се сматра да су служиле за чување пољопривредних производа и стада (оставе и штале). Крајем III и почетком IV века, на простору око 6.5 ha, са 20 утврђених кула изграђене су две готово паралелне фортификације са палатама, храмовима, грађевинама за смештај војске и гостију, магацинима и осталим грађевинама. У V веку Гамзиград је страдао у нередима изазваним најездом Хуна 441. године. Интензивна изградња настаје половином VI века када

је цар Јустинијан I обнавља у виду пограничне тврђаве. Око 615. године Гамзиград је напуштен, да би тек после 971. године или у првој деценији XI века, после освајања од стране Византије, 1002. године, био поново насељен. Гамзиград је коначно напуштен у другој половини XI века и више није никад обновљен. Унутар локалитета налазила се раскошна палата са подним мозаицима, два античка храма, три хришћанске цркве и друге грађевине. Први опис и стручну оцену Гамзиграда – Ромулиане дао је барон Хердер, саксонски рударски поглавар, у путопису “Рударски пут по Србији“, 1845. године. Године 1950. архитекта Ђурђе Бошковић израдио је нову основу гамзиградских бедема и истакао потребу да се овај важан касноантички споменик заштити и истражи. Недостатак писаних споменика онемогућило је да се ближе одреди име императора и антички назив насеља. Све дилеме биле су разрешене открићем натписа, 23. јуна 1984. године. На фрагменту архиволте исклесан је натпис Фелих Ромулиана (Срећна Ромулиана), назив резиденције римског цара Галерија, назване по имену његове мајке Ромуле (Срејовић, 1993). У непосредној близини Ромулијане, на брду Магура, налазе се тумули где су спаљени посмртни остаци Галерија и Ромуле. Као последњи примери царске кремације у Римском царству јединствени су у свету и самим тим одлични разлози за туристичке посете. У Народном музеју у Зајечару, данас се налази археолошко одељење са експонатима из Ромулијане. Пажњу привлачи вајарски портрет Галерија, мозаици Диониса, Венатора, лавиринт, реконструкција локалитета, фрагменти стубова, мермерне главе Херкула и Јупитера (Ђирковић, 2001). Током децембра 2015. године Гамзиград се укључио у пројекат културног наслеђа региона Јадрана под називом „Хера“. Циљ пројекта представља реконструкција три куле и изградња мултимедијалног центра информативног и едукативног карактера. Туристима би се кроз систем холограмских пројекција, интерактивних панела и компјутерских анимација приказала римска дворска архитектура (<http://mtt.gov.rs/vesti/hera-projekat-hologram-na-romulijani/>). Радно време локалитета од априла до новембра је од 08 до 19 часова. Цена улазнице је 100 динара. Посета је омогућена уз пратњу обученог водича. Временом, посете туриста усмерене ка Ромулијани постепено расту, те је 2009. године у периоду од јануара до јуна овај локалитет посетило 19.382 посетиоца (Сарић, 2013).

„Наисус и Медијана“

Наисус је родно место императора Константина Великог, владара који је хришћанству дао слободу вероисповести заједно са свим осталим забрањеним религијама. Најпознатије и најотменије његово предграђе била је Медијана, на којој је Константин изградио велики економски комплекс са низом луксузних вила. До данас је откривено око осамдесет грађевина, које највише красе богати и добро очувани мозаици. Медијана, површине око 40 ha изграђена је почетком IV века, у време Константина Великог, као резиденција у којој су боравили римски цареви у посети Наисусу. Срушили су је Хуни, али ју је цар Јустинијан обновио у VI веку. Феликс Каниц је у XIX веку обишао Медијану, и том приликом, уз подршку српских власти, наставља ископавања која је започео неколико го-

дина раније: прикупља споменике, обилази околину и описује старине (Палинкаш, 2011). Новија истраживања указују на бројност и значај материјалних доказа. На основу анализе покретног археолошког материјала установљене су три фазе развоја Медијане: Медијана 1, 2 и 3. Прва насебина на овом простору је настала крајем бронзаног и почетком старијег гвозденог доба. Цео терен медијанског насеља стављен је под заштиту и на њему се, са повременим прекидима, истраживања настављају и данас. Пројекат „Милански едикт 313 – 2013, Србија“, поред Ниша обележен је 2013. године и у Риму, Јерусалиму, Истанбулу и Триру, градовима који су повезани са животом цара Константина Великог. У јуну месецу 2015. године настављени су радови на подизању заштитне конструкције изнад виле са перистилом. Планира се покривање простора од приближно 9000 m². Њена монтажа омогућиће презентацију локалитета Медијана, али и откривање мозаичког пода перистила који је тренутно прекривен песком услед недостатка бољих услова за конзервацију. Паралелно са овим радовима врши се и прва конзервација мозаика у музејској згради од њеног оснивања 1936. године. Тренутно, организоване посете усмерене ка локалитету биће омогућене у зависности од тога да ли се изводе радови и да ли је могуће организовати безбедан обилазак локалитета. Радно време локалитета „Медијана“, у периоду од априла до новембра је од 09 до 16 часова (од уторка до суботе), недељом од 10 до 14 часова, док је понедељак затворен за туристичке посете. Цена улазница за одрасле износи 150 динара, док за ученике, студенте и пензионере 130 (Племић, 2015).

Археолошко налазиште „Царичин град“

Археолошки локалитет Царичин град се налази у селу Штулац, 28,5 km западно од Лесковца, а 7,5 km северно од Лебана, лежи на благим падинама планине Раданка ка Лесковачкој котлини, на месту ван главних путних токова, на платоу од 42.000 m². Представља вештачку творевину саграђену на почетку владавине цара Јустинијана I у VI веку. Јустинијан је овде на месту свог рођења подигао утврђени град Јустинијану Приму и учинио га главним градом Илирика као и важним црквеним седиштем. Живот у овом граду трајао је током VI и VII века када је прекинут словенско-аварским разарањима. У VIII веку Словени су напустили град и он је заборављен, да би био откривен тек у XX столећу. Дугогодишњим истраживањима утврђено је да је град био важан црквени, административни и војни центар, седиште новоосноване архиепископије Јустинијане Приме која је имала јурисдикцију над северним Илириком. Подељен је на три дела: Горњи, Доњи град и Акропољ. Главне грађевине у Горњем граду представљају епископска базилика са баптистеријумом, епископска палата и базилика са криптом. На најузвишенијем делу је Акропољ који је био у служби архиепископије. На њему се налази највећа црква Царичиног Града - епископска базилика и палата у којој је столовао архиепископ, крстионица и школа за обучавање верника. Доњи Град се простирао јужно од Горњег Града у коме су до сада откривени сакрални објекти, објекти јавног карактера и стамбена четврт (Петковић, 2003). У сарадњи са Археолошким институтом САНУ, започет је пројекат за реконструкцију Царичиног града са циљем стварања целовите слике о овом Јусти-

нијановом граду, како у научне сврхе тако и са циљем популаризације овог локалитета широј јавности. Пројекат обухвата 3Д реконструкцију целине града са околином, као и детаљну 3Д реконструкцију свих значајних објеката и делова града (www.ahap-serbia.org). Протеклих година, после истраживања дела комплекса југоисточне угаоне куле откривени су остаци за које се истински верује да су заправо трагови радионице у којој се израђивало стакло. Откриће је изузетно вредно пажње, с обзиром да је годинама владало мишљење да је примарна производња стакла рађена у Египту и Сирији, односно Палестини. Ако досадашња сазнања буду потврђена, Царичин град ће бити место једине радионице те врсте у Илирику, односно на просторима Балканског полуострва. Радно време не постоји, као ни цена улазница, док је приступ хендикепираним особама онемогућен. За детаљније информације о поменутом локалитету задужена је Туристичка организација Лесковац у којој је смештен инфо пулт, сувенирница и услуге туристичког водича (Анђелковић, 2008).

АРХЕОЛОШКИ ПАРКОВИ У ЗЕМЉАМА У ОКРУЖЕЊУ

Археолошко налазиште „Вучедол“

Археолошко налазиште Вучедол смештено је на десној обали Дунава, 4,5 km низводно од центра Вуковара, а култура која носи његово име (3000. – 2400. пре н. е.) припада енеолиту (бакарном добу). У својој почетној фази култура се простирала Сремом и Славонијом уз десну обалу Дунава, да би на крају поред целе Хрватске заузимала делове 11 садашњих европских држава – Чешке, Словачке, Аустрије, Словеније, Мађарске, Румуније, Босне и Херцеговине, Србије, Црне Горе, Албаније и Грчке. Као насеље земљорадника, сточара, ловаца и прерађивача бакра, живот на Вучедолу одвијао се на три насеобинска платоа. Материјална култура, у којој се посебно истиче керамичко посуђе, говори о високо развијеној цивилизацији. Најпознатија керамичка посуда пронађена 1938. на локалитету Градац је Вучедолска голубица, култна посуда од печене глине у облику птице, богато украшена инкрустрацијама. Вучедолској култури припада и тзв. Вучедолски Орион који се сматра најстаријим европским календаром. Вучедолска кућа је препознатљива јер има заобљене углове и зидове од плетера облепљене глином, а у средишњем простору је велико огњиште (Balen, 2005). Професор Александар Дурман сматра да локалитет Вучедол несумњиво представља главно европско седиште које је настало истовремено с цивилизацијама старог Египта, Сумера али и првим слојем Троје. Пројекат Археолошког парка и зграде Музеја вучедолске културе на Вучедолу израдила је Радионица архитектуре из Загреба коју води проф. Горан Рако. Главна намена парка усмерена је ка представљању вучедолске културе посетиоцима на месту њеног настанка. Новоотворени музеј се састоји од четири главна садржаја: музејске зграде, обновљене Виле Стреим (истраживачког центра), радионице старих заната и реконструкције мегарона на месту металуршке радионице и светилишта (<http://www.casopis-gradjevinar.hr/assets/Uploads/JCE->

63-2011-07-05.pdf). Радно време археолошког парка од уторка - недеље од 10 до 18 часова, цена улазница за децу 20 kn, одрасле 30 kn (<http://vucedol.hr/hr/cijene-2/>).

Археолошко налазиште „Сопот“

У непосредној близини Винковаца (античких Цибала) налази се праисторијски археолошки локалитет Сопот. Овај локалитет је постао епонимни локалитет за неолитску културу која се простирала на подручју источне Славоније и западног Срема. На основу резултата дотадашњих истраживања 2003. године на локалитету „Сопота“ подигнут је археолошки парк у којем је реконструисано укупно шест сопотских кућа какве су се градиле кроз више од хиљаду година насељености тог локалитета, од 5070. године п.н.е. до 3950. године п.н.е. Према пројекту, сопотске куће од плетера облепљене иловачом имаће кров од трске, а унутар кућа на поду налазиће се глинене пећи, ткачки разбој, те предмети свакодневне употребе којима су се користили „Сопоћани“ (Krznarić, 2006). Реконструкцију свакодневног живота употпуниће запослени винковачког Градског музеја одевени у одећу некадашњих становника Сопота. Будући да се археолошки парк налази у близини излетишта Сопот, етнопарка „Пиков стан“, остатака фрањевачког самостана и цркве из XV века, те ловишта Куњевци, највећег резервата јелена лопатара у Хрватској, према очекивањима археолога винковачког Градског музеја, Археолошки парк Сопот требао би постати незаобилазна туристичка дестинација у Славонији (<http://teawerner.wordpress.com/2012/12/26/sopotske-kucice-vracaју-vas-u-proslost/>).

Археолошко налазиште „Аквинкум“

Аквинкум (Aquincum) је древни град кога су основали Римљани, а чији се остаци налазе на десној обали Дунава, у близини Будимпеште, на подручју од 10 ha. Од 106. године Аквинкум, постаје и главни град провинције Панонија Инфериор. Престоница провинције процветала је током владавине царева у II и III веку н.е. Војни град су углавном насељавале породице војника и трговци који су их снабдевали, док су богатије породице и ветерани отпуштени из легије чинили цивилни град. Град је доживео свој финални процват током мирне владавине Константина Великог у првој половини IV века. У првој трећини V века Аквинкум је пао у руке Хуна. Атилина смрт, 454. године довела је до распадања хунског царства и независности германских народа којима су владали. Авари који су дошли са истока ставили су тачку на германску владавину у карпатском басену у другој половини VI века. Са мађарским освајачима који су се појавили на територији Будимпеште, у касном IX веку отворено је ново поглавље у историји карпатског басена. Изградња музеја Аквинкума започета је на основу декрета из 1887. године од стране Градског савета града Будимпеште. Колекција Аквинкум музеја презентује материјал од раног палеолита (44.000 - 33.000 пре н.е.) до мађарских освајања (IX век н.е.). Стална поставка „Рим у Аквинкуму“ отворена је за јавност 2007. године у недавно изграђеној и обновљеној згради у неокласицистичком стилу смештеној на ивици археолошког парка (Visual Store at Aquincum, 2009). Радно време музеја у

зимском периоду године је од 10 до 16 часова, а у летњем до 18 часова. Цена улазница варира, од 500 до 1000 мађарских форинти, зависно од старосне доби посетилаца и шта је све укључено у цену обиласка.

Археолошко налазиште „Стоби“

Древни град Стоби лежи у централној Македонији око 80 km од Скопља и око 85 km од македонско-грчке границе. Основан је на некадашњем главном путу између Дунава и Егејског мора, што га је чинило стратешки важним за трговину и ратовање. О величини и значају које је Стоби имао у прошлости сведоче пронађени остаци: античка позоришта, виле, четири хришћанске базилике, седам палата (Тео-досијева, Полихармосова, Перистерина, Партенијусова палата), епископски двор, аквадукти, атријуми, суднице, терме. Град се први пут помиње у историјским записима у II веку п.н.е, међутим археолози верују да је град Стоби био насељен бар 400 година раније. Древни град је доживео свој врхунац у периоду од III до IV века н.е. Када је император Константин прихватио хришћанство као равноправну религију у Римском царству, касноантички Стоби постаје важан епископски центар. Године 447. град разарају Хуни, као и многе градове Балкана тога времена. Крајем V или почетком VI века постаје седиште провинције Македонија Секунда. Почетком VI века Стоби захвата катастрофалан земљотрес који је уништио многе градове и насеља Дарданије и Македоније Секунде. Заборављени град Стоби открио је француски историчар и путописац Леон Езеј, 1861. године. Од тада трају истраживања поменутог археолошког локалитета која још нису завршена. (Blaževska et al., 2012). Током 2013. године Национална институција Стоби спровела је три пројекта за археолошко истраживање, и осам пројеката за очување и конзервацију покретне и непокретне културне баштине. Један од највећих изазова и приоритета за археолошки локалитет Стоби јесте изградња музејског комплекса на другој страни Црне реке. Концепт будућег пројекта обухвата архитектонско дизајнерско решење у коме ће се поред главне зграде музеја сместити и други пратећи објекти, као и идејно хортикултурно решење на обалама обе стране реке са постављеним дрвеним надстрешницама, клупама и дрвеним мостовима који би повезивао супротне обале Црне реке (<http://www.stobi.mk/>). Годишње Стоби посети око 14.000 посетилаца. Цена улазница 50 денара за децу, ученике и пензионере, за одрасле 120 денара.

АРХЕОЛОШКИ ПАРКОВИ У СВЕТУ – ПОЗИТИВНИ ПРИМЕРИ

Према статистичким подацима, анализирајући период 2014-2015 број туристичких посета усмерених ка археолошким налазиштима и парковима у Грчкој порастао је за 0.4 %. Наиме, у 2015. години у случају археолошког налазишта Микене заједно са посетом и Атрејеве ризнице, број посетилаца је порастао за 4,6 % те је ове, 2015. године износио 46.445 посетилаца. С друге стране број туриста који су посетили Кносос исте године броји 103.373 посетилаца (Hellenic statistical authority, 2015). Овоме у прилог говори чињеница да је Грчка земља богатог кул-

турног и историјског наслеђа. Обзиром да Грчки туризам карактерише сезоналност, те да су туристичке активности усмерене на четири региона: Атину, Крф, Родос и Крит, већина посетилаца је поред приморског туризма заинтересована за посете археолошких локалитета античких градова.

Археолошко налазиште „Микена“

Домовина краља Агамемнона, археолошко налазиште Микена, смештено је на око 90 km југозападно од Атине као једно од најважнијих културних центара грчке цивилизације, али и војно утврђење које је доминирало великим делом јужне Грчке. Микенска култура трајала је у време бронзаног доба од 1600. – 1100. г. п.н.е., а име је добила по истоименом археолошком локалитету на Пелопонезу. Према Хомеру Микена је представљала краљевство краља Агамемнона. Заштитни знак Микене су чувена камена Лавља врата и златна маска Агамемнона. Иза ових врата налази се права археолошка ризница: плочице са микенским писмом, посуде за спремање хране, укоснице и чешљеви, мачеви, златни накит, фантастична дугмад, а пре свега копија златне тзв. Агамемнонове посмртне маске, коју је пронашао Шлиман током тридесетогодишњег ископавања Микене. Унутар и изван утврђених зидова Микене налазе се бројне гробнице, а највећа од њих, оригинална по облику је ”АТРЕЈЕВА РИЗНИЦА”. Цео комплекс је изграђен на брду, око 1300. године пре нове ере. Представља грађевину у којој су пронађени посмртни остаци и златна маска који се везују за краља Агамемнона. Линеарно Б писмо којим су се Микенци служили настало је од критског Линеарног А писма. Садржи око 200 знакова и представља зачетак грчког алфабета. Најстарији рукопис овог писма датира из XVII века п.н.е., а укупно је пронађено преко 6000 таблица овог писма. Град је уништен крајем 2. миленијума старе ере. Освајање Агамемноновог града извршили су унуци Херакловог сина: Аристокдем, Темен и Хресфонт 1104. године п.н.е., односно осамдесет година после завршетка тројанског рата. Музеј, површине 2000 km², налази се неколико метара пре улаза у град. Идеју за стварање музеја добио је археолог Јоргос Милонас. Само три просторије у два нивоа су изложбеног карактера. Прва соба музеја је посвећена животу Микењана, са изложеним керамичким посуђем. Друга соба је намењена предметима пронађеним у гробницама и у трећој соби изложене су фреске, накит, оруђа и оружја и остали предмети намењени религији, науци, уметности и трговини (Гавела, 2002). Са улазницом од 8 евра од новембра до марта музеј је отворен од 8 до 15 часова, у летњем периоду до 20 часова. Годишње ово вредно светско археолошко налазиште посети око 40.000 људи (Nomination of Mycenae for inclusion on the world heritage list, 1998).

Археолошко налазиште „Кносос“

Минојска цивилизација, која се развила на грчком острву Криту 3000. година пре нове ере, представља једну од најкомплекснијих култура у антици. Историчари су мислили да је ова култура део легенди, све док 1900. године није откривен један од античких градова на Криту. Готово изгубљена култура назив је до-

била по краљу Миносу, легендарном владару. Минојска цивилизација окончана је 1350. године п.н.е највероватније због ерупција вулкана, али и због освајања и уништења од стране њене наследнице - микенске културе са грчких обала. Проучавања минојске културе углавном су се темељила на археолошким налазима, од којих посебно треба истакнути епиграфски материјал. На Криту је откривено неколико хиљада натписа исписаних различитим писмима, међу којима су позната три домаћа писма. У најстарије се убраја хијероглифско писмо, потом линеарно писмо А и линеарно писмо Б. Оно што је почетком 1900. године Артур Еванс открио била је “Минојева палата” позната и као ”ПАЛАТА СЕКИРА” јер је орнамент двогубе секире највише примењиван у декорацији исте. Том приликом откривена је и Краљевска вила и Мала палата, многобројне раскошне виле, као и капела за сахрањивање чланова краљевске породице, Сен Дени античког Крита (Macdonald, 2003). Годишње Кносос посети око 40.000 посетилаца, а време предвиђено за туристичке посете током целе године је од 8 до 19.30 часова у току лета, док је зими радно време скраћено до 15 часова. Цена улазнице је 5 евра, док улазница која укључује, поред самог локалитета, и Археолошки музеј у Хераклиону износи 10 евра. Као и код археолошког налазишта Микене, одређени попусти и бесплатне улазнице истим структурама појединаца и група укључени су у туристичку понуду (<http://www.scribd.com/doc/117364992/Pala%C4%8Da-u-Knososu>).

ТУРИСТИЧКА ВАЛОРИЗАЦИЈА ПОТЕНЦИЈАЛНИХ АРХЕОЛОШКИХ ПАРКОВА СРБИЈЕ СА ИНОСТРАНИМ ПАРКОВИМА

Туристичка валоризација представља утврђивање или процену вредности туристичких атрактивности, али и својство да су атрактивни за туристе и да кроз њих туристи могу задовољити своју туристичку потребу. У даљем тексту приказан је квалитативно-квантитативни модел туристичке валоризације, као и Бенчмаркинг (Benchmarking) анализа, односно упоредна анализа потенцијалних археолошких паркова Србије са иностраним парковима. Туристичка валоризација урађена је према оценама археолога и историчара Музеја Војводине. Да би извршили туристичку валоризацију културно-историјских споменика археолошких налазишта, неопходни су следећи елементи:

1. туристичко-географски положај (положај у оквиру насеља, близина саобраћајница)
2. уметничке вредности (естетски квалитети, раритетност)
3. културно-историјски значај (историја простора и његова улога у прошлости)
4. туристичка вредност амбијента (разноликост, очуваност природе, уређеност амбијента)
5. туристичка атрактивност и препознатљивост
6. уређеност и опремљеност простора (смештајни објекти, сувенирнице, информативне табле)
7. уклопљеност у туристичко богатство (положај у односу на туристичке вредности у окружењу)

Табела 1: Квантитативно-квалитативни метод валоризације археолошких налазишта у Србији

Локалитет	ЕЛЕМЕНТИ ТУРИСТИЧКЕ ВАЛОРИЗАЦИЈЕ							Општа оцена
	Микролокацијски положај	Уметничка вредност	Амбијент	Туристичка изграђеност и опремељеност простора	Туристичка атрактивност и препознатљивост	Уклопљеност у туристичко богатство	Општа оцена	
Сајлово	4,4,5	5,3,2	4,3,2	2,1,1	3,3,2	4,3,2	2.94	
Просечна оцена	4.33	3.33	3.00	1.33	2.67	3.00		
Сирмијум	5,5,3	4,3,5	4,3,3	4,3,3	4,3,5	4,4,4	3.83	
Просечна оцена	4.33	4.00	3.33	3.33	4.00	4.00		
Виминацијум	5,4,5	5,5,4	4,5,4	5,5,4	5,4,4	4,3,4	4.39	
Просечна оцена	4.67	4.67	4.33	4.67	4.33	3.67		
Лепенски Вир	3,2,4	5,5,5	5,5,4	4,4,4	4,5,5	4,4,4	4.22	
Просечна оцена	3.00	5.00	4.67	4.00	4.67	4.00		
Ромулијана	3,2,2	5,5,3	3,4,5	3,3,5	5,4,5	4,3,3	3.72	
Просечна оцена	2.33	4.33	4.00	3.67	4.67	3.33		
Медијана	4,4,4	5,4,4	3,3,4	4,3,4	4,3,3	5,4,4	3.83	
Просечна оцена	4.00	4.33	3.33	3.67	3.33	4.33		
Царичин град	3,2,2	4,3,2	3,3,3	3,3,2	3,3,2	3,2,2	2.67	
Просечна оцена	2.33	3.00	3.00	2.67	2.67	2.33		
Просечна оцена							3.66	

ОПШТА ОЦЕНА тренутних туристичких вредности локалитета на нашим просторима до које можемо доћи након спроведене квантитативно-квалитативне анализе јесте 3.66, са могућношћу даљег туристичког улагања, већег степена побољшања тренутног стања и уклопљености у туристичку понуду.

Према резултатима анализе, посебно се по свом значају истичу Виминацијум (4.39), Лепенски Вир (4.22) и Сирмијум (3.83), као локалитети међународног туристичког значаја, који привлаче све више туриста у последње време.

Највећу оцену за туристичко-географски положај има археолошко налазиште и парк Виминацијум са 4.67. Локалитет је смештен на 100-том km од Београда идући ауто-путем Е-75. Могуће је доћи аутобусом до Пожаревца, а затим локалним превозом до Термоелектране Костолац Б која се налази у непосредној близини археолошког парка. Повољност положаја локалитета Сајлово у Новом Саду и Сирмијум у Сремској Митровици огледа се у томе што се налазе у близини главног града земље, са којим га везује најдужи европски међународни пут Е-75 и аутопут Е-70 европског значаја, али и близина Дунава преко које су локалитети повезани воденим путем са земљама Средње и Југоисточне Европе у дужини од 2300 km. Дуж Нишаве, иде један од кракова пута Е-75 што чини локалитет Медијана изузетно приступачним. Археолошки локалитет Лепенски Вир налази у оквиру заштићеног Националног парка Ђердап. Сопственим превозом можете стићи користећи Коридор 7, магистрални пут М25 или бициклическом рутом Eurovelo 6. Остали локалитети су мање приступачни с обзиром да се не налазе ни на једној важнијој трансверзали.

Плански подизана насеља са светилиштима, некрополе, монументалне скулптуре од камена, сведоче о томе да је налазиште Лепенски Вир представљало не само насеље већ и сакрални центар, те му стога припада и највећа оцена уметничке вредности (4.67). Друго место несумњиво припада Виминацијуму одликујући га у вредним фрескама, остацима керамике, новца, стакла, палеонтолошког парка, а треће место заузимају не мање важна налазишта Ромулијана, позната по прекарним мозаицима која су од 2007. под заштитом UNESCO-а, и Медијана (4.33).

Према амбијенту у коме су смештени, археолошки паркови оцењени су на следећи начин: Лепенски Вир (4.67), Виминацијум (4.33), Ромулијана (4.00), Медијана (4.00). У околини Лепенског Вири, у НП Ђердап налазе се бројни резервати и културне вредности Голубачки град, остаци Трајановог моста, Трајанове табле, римског каструма (логора) Понтеса и Дијане. Недалеко од археолошког налазишта Ромулијане смештена је Гамзиградска бања. Медијана је смештена у амбијенту у чијој се близини налази Нишка бања, али и Сићевачка и Јелашничка клисура чији би циљ ишао ка употпуњавању вредности амбијента.

Највише оцене, према елементу туристичке изграђености и опремљености добио је Виминацијум (4.67) и Лепенски Вир (4.00), а најмање Царичин град (2.67) и Сајлово (1.33). Најбољом уређеношћу и опремљеношћу одликује се Виминацијум. Презентацији северне капије војног логора, деловима откривених терми и маузолеју посебна пажња се поклања након 2000. године. У оквиру парка изграђен је визиторски центар који представља реконструкцију виле рустике. Лепенски Вир је под савременом заштитном конструкцијом, која осим самог локалитета обух-

вата изложбenu салу, амфитеатар, визиторски центар, док ће у наредном периоду бити обogaћен и научно-истраживачким центром, пристанима за крузере, јахте и чамце. Туристичка изграђеност новооткривеног археолошког локалитета Сајлово није на завидном нивоу. Поставља се питање како ће се заштита локалитета уклопити у градске урбанистичке планове, који око нове саобраћајнице предвиђа изградњу инфраструктурних објеката.

Туристичка атрактивност поменутих археолошких налазишта је велика, међутим још увек недовољно искоришћена. Највеће оцене добио је Лепенски Вир, Ромилијана (4.67) и Виминацијум (4.33). Сви локалитети би требали да добију визиторске центре за посетиоце, што је за сада реализовано само у Лепенском Виру, Виминацијуму. Пројектом „Хера“ Гамзиград се укључио у пројекат културног наслеђа региона Јадрана. Помоћу пројекта, туристима би се кроз систем холограмских пројекција, интерактивних панела и компјутерских анимација приказала римска дворска архитектура.

Последњи елемент туристичке валоризације је уклопљеност у туристичко богатство. Према туристичким вредностима комплементарних мотива, значајни за обједињавање туристичке понуде, археолошки паркови са највећим оценама су: Медијана (4.33), Лепенски Вир (4.00), Сирмијум (4.00) и Виминацијум (3.67).

Према резултатима анализе, посебно се по свом значају истичу Микена (4.67) и Кносос (4.44) на просторима ширег Медитерана, као и Вучедол (4.17) и Аквинкум (4.11) у региону.

Повољност положаја археолошког парка Вучедол (5.00) огледа се у томе што се налази у близини Вуковара који је повезан друмском саобраћајницом са Винковцима, Осијеком, Жупањом, као и близином ваздушне луке у Осијеку на око 20 km. Древни град Стоби налази се на само пар минута возње од аутопута Е-75 север - југ, који данас повезује Македонију са Грчком. Друго место заузима археолошки парк Аквинкум (4.67) смештен уз саму саобраћајницу, Сентандрејски пут који се наставља ка југу те прелази границу наше земље. Преко Коринтског залива до локалитета Микена (4.33) стиже се користећи аутопут 8, као и водним токовима, преко луке Пиреј.

Највећу оцену према елементу уметничке вредности заузимају: Стоби, Микена и Кносос (4.67), док друго место припада осталим археолошким парковима Аквинкум, Вучедол и Сопот (3.67). О значају које је Стоби имао у прошлости сведоче пронађени остаци: античка позоришта, виле, хришћанске базилике, седам палата, аквадукти, мозаици, терме. Заштитни знак Микене су чувена камена Лавља врата и копија златне маске краља Агамемнона, док минојску културу, тј. Кносос представљају три домаћа писма: хијероглифско писмо, линеарно писмо А и линеарно писмо Б.

Као параметри амбијента у обзир су узети уређеност, разноликост, очуваност објеката и допунски елементи, стога су археолошка налазишта оцењена на следећи начин: Микена и Кносос (4.67) заузимају прво место, на другом месту, према оценама компетентних људи налази се Вучедол (4.33), а на трећем Аквинкум (4.00). Подручје на чијим просторима се налази локалитет Микена, постао је незаобилазна туристичка дестинација на путу за Спарту, Мегалополис, Триполис и Олимпију.

Табела 2: Квантитативно-квалитативни метод валоризације археолошких налазишта у иностранству

Локалитет	ЕЛЕМЕНТИ ТУРИСТИЧКЕ ВАЛОРИЗАЦИЈЕ							Општа оцена
	Микро-Локацијски положај	Уметничка вредност	Амбијент	Туристичка изграђеност и опремљеност простора	Туристичка атрактивност и препознатљивост	Уклопљеност у Туристичко богатство		
Сопот	5,4,4	4,4,3	4,3,3	2,2,4	3,3,3	4,3,3	3,89	
Просечна оцена	4,33	3,67	3,33	2,67	3,00	3,33		
Вучедол	5,5,5	5,3,3	4,5,4	3,4,5	4,4,3	4,4,5	4,17	
Просечна оцена	5,00	3,67	4,33	3,67	3,67	4,33		
Стоби	5,5,5	5,4,5	4,3,4	3,3,5	4,4,4	4,3,4	4,11	
Просечна оцена	5,00	4,67	3,67	3,67	4,00	3,67		
Микена	4,4,5	5,4,5	5,4,5	4,4,5	5,5,5	5,5,5	4,67	
Просечна оцена	4,33	4,67	4,67	4,33	5,00	5,00		
Кносос	4,4,4	5,5,4	5,4,5	3,4,5	5,4,5	5,4,5	4,44	
Просечна оцена	4,00	4,67	4,67	4,00	4,67	4,67		
Аквинкум	5,4,5	4,4,3	4,4,4	4,4,4	4,4,4	5,4,4	4,11	
Просечна оцена	4,67	3,67	4,00	4,00	4,00	4,33		
Просечна оцена							4,23	

Близину археолошког локалитета Кносос уоквирују многе културно-историјске вредности доступне посетиоцима: Археолошки музеј, црква Агиос Минас (Света Мина), црква Екатарине Синајске, Млетачка тврђава из XIII века. Смештено на десној обали Дунава, локалитет Аквинкум употпуњен је вредношћу и квалитетом амбијента којег чини културни и стратешки центар главног града - Будимска тврђава и Гелертово брдо познато са својим импресивним Кипом слободе.

Према елементу туристичке изграђености и опремљености археолошки локалитет Микена оцењен је оценом 4.33. Музеј, смештен неколико метара пре улаза у град, са око 2500 експоната, има приземље и спрат, богато обскрбљен предметима који су нађени на овом локалитету. Кносос и Аквинкум деле друго место (4.00), док треће место припада налазиштима Стоби и Вучедол (3.67) Нове туристичке атракције Аквинкум музеја чине: виртуелно искуствена соба, митолошко игралиште и модел античке римске куће. Музеј данашњег археолошког парка Вучедол састоји се од четири главна садржаја: зграде са музејском поставком, истраживачког центра, радионице старих заната и реконструкције мегарона.

Светски позната археолошка налазишта Микена (5.00) и Кносос (4.67) имају највише оцене за атрактивност и препознатљивост, с обзиром да се од 1999. године једино Микена нашла под УНЕСКО-вом заштитом, може се констатовати да је велики број људи у довољној мери упознато са значајем поменутог локалитета. За овим локалитетима не заостаје ни Аквинкум у Мађарској, као ни Стоби у Македонији са просечном оценом од 4.

Уклопљеност у туристичко богатство археолошког налазишта Микена (5.00), повезан је близином Аргоса и остацима храма посвећеног богињи Хери, римских купатила и позоришта. Комплементарни мотив Кнососа (4.67) употпуњује палата у Фестосу, са најчувенијим налазом - диском са чувеним хијероглифским натписом. Међу значајним културним и природним мотивима који употпуњују ширу туристичку вредност Аквинкума (4.33), истичу се: Будимска тврђава, Гелертово брдо, Мађарски Парламент, Меморијални центар Холокауста, православни храм Светог великомученика Георгија. У близини локалитета Сопот (3.67) на Црној реци налази се вештачко Тиквеш језеро и Полошки манастир (XIII век). На око 30 km југоисточно од града смештен је Тиквешки оринтолошки парк природе.

БЕНЧМАРКИНГ (BENCHMARKING) АНАЛИЗА

Термин који би се могао користити у српском говорном подручју је „*компаративна анализа са поређењем*“. Бенчмаркинг као појам има бројне дефиниције, али углавном се односи на стицање знања, усвајање најбољих примера из праксе и расподелу информација.

Упоредном анализом потенцијалних археолошких паркова Србије и поменутих налазишта у иностранству, представљене су најважније чињенице које су истакле наше археолошке локалитете на мапи важнијих туристичких дестинација, као и оне усмерене на преузимање позитивних примера страних археолошких паркова на територији наше земље.

Позитивни примери Србије	Позитивна пракса у свету
<ul style="list-style-type: none"> • Чињеница да се на територији Србије родило 17 римских императора, обогаћена легендама и причом о њиховом животу, доприносу и значају на глобалном нивоу. Тема је превасходно интересантна иностраним туристима. • Добра саобраћајна повезаност свих локалитета како Коридором 10 тако и 7. • Од 2007. године Ромулијана је део UNESCO-ве светске културне баштине, од 2011. Царичин град се нашао на прелиминарној листи чекања за уврштавање у споменике светске баштине. Свака држава, чланица обавезује се да ће заштитити, конзервирати, популаризовати културну и природну баштину која се налази на њеној територији. • Значајна је близина Националних паркова, Специјалних резервата природе, развој сеоског, бањског туризма. • Изграђени визиторски центри на локалитету „Лепенски Вир“, „Виминацијум“. • На локалитету „Медијана“ коришћени су аутентични материјали. Тежило се поштовању савремених принципа заштите и ревитализације. • Локалитет Виминацијум, један је од ретких преко којег није изграђено насеље; откриће мамута – отварање палеонтолошког центра. • Брига надлежних о културном наслеђу – Завод за заштиту Споменика културе и Министарство културе. • Ангажованост Савета Европе у погледу јачања идеје о културним рутама. • Постепено повећање културно-образовног нивоа туриста и њихово све веће интересовање за културни туризам. • Реализовање манифестационог облика туризма (Виминацијум • Лепенски Вир). 	<ul style="list-style-type: none"> • На локалитетима Сопот, Вучедол, Стоби и Микена развијен је сеоски и вински туризам. Развој винског туризма могао би се укључити као допунска понуда археолошког туризма, на обронцима Фрушке Горе и на подручју Источне Србије-пример Рајачких пимница. Археолошки паркови са реконструисаним животом из прошлости који посетилац може конкретно да осети (кроз храну, пиће, радионице итд.) сличан је модерном сеоском туризму због еколошке, природне црте, које нема у урбаним центрима. ZА-декатна презентација и интерпретација археолошког парка „Аквинкум“ (стварање виртуелних тура – виртуелно искуствене собе, митолошка игралишта, и модели античких римских кућа) – позитиван пример искористити у нашим археолошким локалитетима. • Степен туристичке посете на високом нивоу, највише на локалитетима Кнососу и Микени. У великој мери посетиоци су упознати са значајем локалитета, узимајући у обзир да су стављени под заштиту UNESCO. • Смештен поред главне саобраћајнице унутар градског језгра, пример „Аквинкума“ могао би се употребити и на локалитету „Сајлово“. Идејним урбанистичко-архитектонским решењем реализовао би се пројекат формирања музеја, модела античких кућа, изградња посебних просторија за израђивање реплика дечијих играчака, посуда, организовање летњих кампова, предавања итд. • Пример изградње сопотских кућица, као аутентичног модела становања, реконструисање бициклистичке стазе, асфалтирање прилаза може се искористити као позитиван пример на нашим локалитетима • У циљу развоја науке позитиван пример долази нам из Македоније. Национална установа Стоби поседује музејско-истраживачки центар и конзерваторску службу. Организује изложбе, одржава интернационалне археолошке и конзерваторске школе • На археолошком локалитету „Вучедол“ одржавају се предавања о вучедолској култури ученицима и наставницима, ради што боље презентације историјског значаја локалитета. • На археолошким налазиштима у Грчкој обезбеђена је тампон зона како не би дошло до девастације истих. • Уведено ноћно радно време (пример „Стоби“)

ЗАКЉУЧАК

Како би се поједини локалитети Србије, још увек недовољно искоришћени у туристичке сврхе нашли на листи једних од приоритетних археолошких паркова за посетити, требало би остварити одређене услове. Поставља се питање: “Како то да поједино вредно културно наслеђе Србије није до сада постало генератор туристичких посета и остварења значајних туристичких прихода?”. Одговор лежи у неадекватним улагањима, дугом периоду током кога нису постојале чак ни информативне табле ни адекватна презентација и промоција, визиторски центри који ни данас не постоје на свим локалитетима, непостојање адекватне туристичке сигнализације, материјалне базе, као ни приступ локалитетима. Постојањем плана о изградњи 100 римских пансиона, лоцираних дуж руте „Путевима римских императора“ у потпуно природном амбијенту, за потребе туристичког смештаја, свакако би представљало добру визију стручњака и једно аутентично искуство за сваког понаособ. Уколико се све планирано реализује, ова локалитети, могу допринети препознатљивости Србије у иностранству, формирању националног идентитета, као и стварању брэнда Србије, као значајне дестинације културног туризма у свету. Треба избегавати масовне туристичке посете које би могле допринети девастирању и оштећењу ових значајних локалитета, што захтева потребу развоја одрживог вида културног туризма, како би основна вредност ових објеката била сачувана.

На крају треба споменути да је за компаративну предност битна и сама јачина домаће економије. Јача економија ствара већу локалну пратњу, већа потражња смањује трошкове ресурса, ствара већу конкурентност која води до повећане понуде и бољег квалитета услуга и производа. Ресурси дестинације се мењају кроз време и самим тим се мењају и компаративне предности дестинације. Мудро управљање ресурсима услов је за дугорочну компетитивност туристичке дестинације.

ЛИТЕРАТУРА

- Анђелковић Ж. (2008): *Царичин град – могућност туристичке презентације*, Научно – стручни часопис Туризам бр. 12, ПМФ, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад, ст. 78.
- Valen, J. (2005): *Сарваи – неолитичко и енеолитичко насеље*, Каталози и монографије Археолошког музеја у Загребу, Свезак II, Археолошки музеј у Загребу, ст. 38.
- Берић Д. (2011): *Римски царски град Феликс Ромулијана и његова валоризација у оквиру туристичке туре „Пут римских царева“*, Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
- Blaževska S., Tutkovski M, Mitrova M.(2012): *Early christian wall paintings from the episcopal basilica in stobi*, National Institution Stobi.

- Васић М. (1907): *Неколике гробне конструкције из Виминациума*. Старинар, Српско археолошко друштво, Београд, ст. 98.
- Вићентијевић Д. (2008): *Савремени облици туризма на примеру културног туризма кластера Југоисточна Србија*, Научно – стручни часопис Туризам бр. 12, Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад., ст. 7.
- Веселинов Д. (2013): *Заштита археолошког наслеђа*, Завод за заштиту споменика културе града Новог Сада.
- Visual Store at Aquincum*, 2009.
- Валтровић М. (1884): *Откопавања у Костоцу*. Старинар, Српско археолошко друштво, Београд, ст. 1-10.
- Економски факултет Београд (2007): *Мастер план културно историјске руте „Пут римских царева“*, Влада Републике Србије, Министарство економије и регионалог развоја, Београд.
- Јелинчић Д. (2008): *Културни и археолошки туризам*, Институт за међународне односе.
- Кораћ М. (2008): *Виминациум 2008/2009*, Археолошки институт, Центар за нове технологије-Виминациум, Београд.
- Macdonald C. (2003): *The Palaces of Minos at Knossos*, Athena Review, Vol. 3, No. 3: Minoan Crete, pp. 36-43, Athena Publications.
- Марковић Ј., Петровић М. (2012): *Зборник радова Департмана за географију, туризам и хотелијерство, Природно-математички факултет*, Нови Сад, ст. 248.
- Монографија Музеја Војводине* (1997), Нови Сад.
- Mustafa M., Tayeh S. (2011): *The Impacts of Tourism Development on the Archaeological Site of Petra and Local Communities in Surrounding Villages*, Asian Social Science, Vol. 7, No. 8.
- Nomination of Mycenae for inclusion on the world heritage list*, 1998.
- OECD, (2009): *The Impact of Culture on Tourism*, Paris, France.
- Pacifico D., Vogel M. (2012): *Archaeological sites, modern communities, and tourism*, Annals of Tourism Research, Vol. 39, No.3, pp. 1588-1611, Elsevier Ltd., Great Britain.
- Палинкаш М. (2011): *Туристички значај археолошког локалитета Медијана*, Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
- Перић Г. (2007): *Туристичка валоризација Костоца*, Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
- Петковић С. (2003): *Културна баштина Србије*, Православна реч, Нови Сад.
- Племић Б. (2015): *Археолошки парк Медијана: Недовољно искоришћен потенцијал туризма Србије*, Висока туристичка школа струковних студија, Београд.
- Ramsey D., Everitt J. (2008): *Archaeology heritage sites and tourism development in Belize, Central America*, Tourism Management, Vol. 29, pp. 909-916.
- Сарић М.(2013): *Историја Царске палате Феликс Ромулијана у функцији развоја туризма*, Природно-математички факултет, Департман за географију, Ниш.
- Срејовић Д. (1993): *Римски царски градови и палате у Србији*, САНУ, Београд.

- Томић П., Ромелић Ј., Кицошев С., Лазић Л. (2004): *Војводина, научно-популарна биографија*, Друштво географа Војводине, Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад.
- Ђирковић С. (2005): *Туристичка валоризација археолошких локалитета у Србији*, Српско географско друштво, Београд.
- Hellenic statistical authority, 2015.
- Hoffman T., Kwas M. (2002): *Heritage tourism and public archaeology*, The SAA Archaeological Record.
- Krznarić Škrivanko (2006): *Istraživanja na Sopotu: Od Sopotu do Lengyela; Prispевки o kamenodobnih in bakrenodobnih kulturah med Savo in Dunavo*, Založba Annales, Koper, pp.11-19.

www.ahap-serbia.org
<http://www.carskapalata.rs/zastita.html>
www.casopis-gradjevinar.hr/assets/Uploads/JCE-63-2011-07-05.pdf
http://ijhssnet.com/journals/Vol_2_No_22_Special_Issue_November_2012/16.pdf
<http://www.lepenki-vir.rs/>
<http://mtt.gov.rs/vesti/hera-projekat-hologram-na-romulijani/>
<http://www.scribd.com/doc/117364992/Pala%C4%8Da-u-Knososu>
<http://www.stobi.mk/>
<http://teawerner.wordpress.com/2012/12/26/sopotske-kucice-vracaju-vas-u-proslost>
<http://zavodsm.rs/>